

VÁCLAV PLOCEK

ZÁSADY POPISU RUKOPISŮ PSANÝCH VE STARÝCH NOTAČNÍCH SYSTÉMECH

Rostoucí vědecký zájem o nejstarší notované rukopisy, které tvoří závažnou oblast hudebních pramenů u nás, obrací stále naléhavěji badatelskou pozornost i na zajištění jejich spolehlivé evidence. Katalogisace nejstarších notovaných pramenů je speciální vědecká práce, zaměřená k celé široké problematice těchto památek, které jsou v mnohém ohledu značně rozdílné od pramenného materiálu mladších historických období.

Po vnější stránce se tyto nejstarší rukopisy liší od mladších, mimo jiné svou *notací*. Jejich převážná část je notována starými znakovými notacemi, jejichž jednotlivé typy na sebe kontinuálně navazují a vytvářejí vývojové jednotnou řadu. Vedle řídce zachovaných lekčních znamének v nejstarších památkách jsou to nedíastematické notace neumatické (bez linek), díastematické notace chorální (na linkách), černá a bílá mensurální notace, se kterými se setkáváme v našich rukopisech od nejstarších století až asi do 17. století. Vyznívání chorální notace u liturgických kodexů tradičního typu najdeme ještě i v následujících stoletích. Způsob popisu pramenů, notovaných

těmito druhy notací, je předmětem této práce. Speciální studii si vyžádá návrh popisu tabulatur, notovaných číselnou notací, jež jsou zastoupeny v našich památkách podstatně méně.

Rukopisy psané starými notačními systémy náležejí do skupiny hudebních rukopisů kodexového typu. Udržují formu nejstarších knih, psaných na pergamentu nebo papíru. Obsahově zahrnuje většina z těchto našich notovaných kodexů oblast hudby vokální. Málo je u rukopisů tohoto typu u nás zastoupena oblast instrumentální hudby. Převážná část vokální tvorby, obsažená v těchto kodexech, je jednohlas. V něm duchovní hudba liturgická a produkce sekvencí, tropů a duchovních písní převažuje nad světskou tvorbou, poněkud více písňového charakteru. Notované *liturgické knihy* náležejí do těchto základních skupin: 1. Knihy okruhu misálového, jejichž hudebně nejzávažnějším druhem je graduál, zapisují z hlediska hudebního obsahu zpěvy, které zpívají celebrant nebo sbor (schola) ve zpívané mši. 2. Knihy okruhu breviářového, hudebně základním je v této skupině notovaný breviář a antifonář, zahrnují notované zpěvy officia (denních a nočních kanonických hodin). 3. Doplnující skupinu tvoří notované kodexy náležející k oddílu ordines, z nichž po hudební stránce mají důležitou úlohu např. notované procesionály, rituály a další pomocné liturgické knihy. Názvy knih je třeba v popisu velmi pozorně stanovit u těchto liturgických kodexů, jejichž obsah není jednotný a vzniká prolutím různých typů (např. do graduálu proniká oddíl písní, spojení žaltáře s hymnářem apod.). V pozdějších pramenech, hlavně z provenienčního okruhu literátských bratrstev, setkáváme se také s duchovní *vokální polyfonickou tvorbou* v cyklických mších, v písních a motetech. Méně často nalezneme v kodexech světské vícehlasé skladby. Nejstarší kodexy mají melodie psané na latinské liturgické a duchovní texty, pozdější produkce je česká nebo latinská.

Zápisy nejstarších notovaných skladeb bývají zapsány nejen v kodexech s obsahem výhradně hudebním, ale velmi často mohou být také *součástí* kodexů, zahrnujících i literární díla, s nimiž mnohdy hudební části souvisejí nebo je doplňují. Zařazení notovaných děl mezi texty literárního charakteru bylo jednou z příčin, proč většina dosavadních katalogů přihlížela i při zpracování hudebních děl jen k jejich *literární stránce* a ponechávala většinou hudební hlediska bez povšimnutí. Souviselo to i s živou péčí, která vědeckému zpracování slovesné složky hudebních děl, především u rýmovaných skladeb a strofických útvarů, byla věnována literárními historiky. Teprve postupně sílící zájem i o *melodickou složku* starých kodexů zaměřil pozornost na hudební obsah notovaných kodexů a na jejich vědeckou evidenci.

Katalogisace rukopisů psaných ve starých notačních soustavách předpokládá u katalogisátora nejen odborné musikologické znalosti a ovládnutí hudební paleografie, ale i obeznámenost v obecné paleografii, liturgice a latině. Delší praxe v popisu mladších hudebních rukopisů a tisků je rovněž samozřejmým požadavkem; jen tak lze ekonomicky zvládnout složitější problematiku

popisu starších hudebních kodexů. Spolehlivá analýza středověkých kodexů, jejich notačně paleografické vyhodnocení, časové zařazení, heuristické zpracování a katalogizační rozpis jednotlivých jednotek v kodexu obsažených, přepis melodických incipitů a zvládnutí poznámkového i edičního aparátu nejsou možné bez speciálních medievalistických zkušeností. Katalogizační práce tohoto druhu předpokládají přímou *vědeckou odpovědnost katalogisátora*. Průběžná stálá revize jeho práce je těžko uskutečnitelná již proto, že revidovat popis složitějších rukopisů by znamenalo opakovat znovu heuristickou práci, tedy popsat celý rukopis ještě jednou. Z téhož důvodu musí být pro zaškolení do této speciální katalogisace zvolena vždy taková síla, jejíž vědecké možnosti jsou úměrné požadovaným úkolům.

Hlavním úkolem kritické katalogisace nejstarších pramenů je jejich *evidence a analýza*. Badatel má v katalogizačním zpracování kodexu získat v první řadě dokonalý přehled o kodexu, o dílech v něm zastoupených, jejich charakteru a vzájemných vztazích. Na dokonalosti evidence rukopisu a registraci jeho děl závisí, do jaké míry bude rukopis badatelsky zpřístupněn. Kromě úkolu evidenčního plní speciální katalogisace ještě další *informační* úkoly. Způsob a rozsah zpracování každého rukopisu je závislý na míře informací, které katalog chce z popisovaného materiálu poskytnout. Požadavek na rozsah katalogisací získávaných informací je záležitostí individuálního názoru. Proto se také mnohdy navzájem podstatně liší různé katalogy *podrobnosti* ve zpracování. Některé katalogy způsobem zpracování sotva překračují míru informací rozsáhlejších inventářů a je opět teoreticky možné zpracovávat vyčerpávající katalogy s úplným detailním popisem a rozpisem děl. U speciálních středověkých kritických katalogů bude třeba jistě přihlížet k co nejširší možné základně získaných informací, které by byly systematicky v katalogu utříděny. Má-li katalog přesně navzájem rozlišit skupiny kodexů stejného typu, za stejné doby a stejné provenience, bylo by málo platné jen hrubé inventářové zpracování katalogu. Avšak ani hyperkritičnost při zpracovávání speciálních katalogů není na místě. Především proto — nebereme-li již v úvahu hlediska ekonomická, že i nejuplněnější katalog nemůže nahradit práci s rukopisným originálem. Rovněž kritika pramenů není úkolem katalogu nýbrž edice, kterou katalog nemá a nemůže suplovat.

Různorodost rukopisného materiálu, zejména z nejstarších období středověku, nedovoluje také stanovit vyčerpávající pravidla popisu, která by bylo možno mechanicky aplikovat na zpracováváný materiál. Spíše může jít jen o stanovení *zásad* a pokynů, které nutno užít pro jednotné zpracování tak různorodých kodexů. Proti modernímu rukopisu a především tisku, který má již pevnou strukturu a hlavně relativně přesnou formu titulního listu, chybí u nejstarších rukopisů pravidelně titulní list. Mnohdy je nutno i názvy děl pro popis fingovat. Někdy ani počátek nového díla není v rukopisném souboru odstavcově oddělen od předcházejícího díla. Ještě složitější je popis fragmentu. Proto je nezbytné u nejstarších kodexů provést před popisem nejprve *průzkum kodexu* list po listu a zjišťovat jednotlivá díla obsažená

v kodexu. Rovněž způsob a rozsah popisu jsou do značné míry diktovány povahou a hodnotou zpracovávaných kodexů. Tato individuální povaha starých rukopisů na druhé straně zavazuje tím důsledněji dodržovat zásady popisu, aby zpracované katalogy podržely co nejtěsnější jednotu popisu.

Speciální hudební zaměření těchto katalogů podmiňuje také rozsah a způsob katalogisace *mimohudebních znaků* kodexů a určuje vztahy hudebních katalogů k tištěným nebo přístupným katalogům nehudebním. Všude tam, kde k určitému fondu existuje buď obecný katalog, zpracovávající společně literární i hudební rukopisy fondu, nebo existuje-li speciální katalog jiného vědního oboru, obracející se k některým speciálním otázkám kodexů (např. katalogy iluminovaných kodexů, vazeb, filigránů apod.) není třeba, aby hudební katalog *v celém rozsahu* u zpracovaného již fondu popisoval údaje nehudebního charakteru. Stačí tu pouze odkázat na tyto jinde již zkatalogisované informace, případně upozornit na souvislosti, vážící se k hudebním dílům. Stejně tak se hudební katalog nezabývá zpracováním literárních celků, vsunutých mezi hudební díla kodexu. Z důvodů přehlednosti a zachování kontinuity popisu kodexů možno výjimečně u hudebního kodexu zkráceně upozornit na vložená literární díla, případně na folia, na nichž je figurální nebo výtvarná výzdoba. Do popisu hudebních rukopisů nezahrnujeme ani nenotované *texty zpěvů* (např. texty hymnů, sekvencí, tropů a písní). Zpracování těchto textů by jistě nebylo bez užítku, není však v současné době, kdy je tak rozsáhlý notovaný starý materiál dosud nezpracován, pro svou rozsáhlou vůbec možné. Znamenalo by to analyzovat četné nenotované texty zpěvů, z nichž u některých nelze dosud existenci jejich hudební složky ani prokazatelně doložit. Texty zpěvů jsou včleněny, často jen s udáním incipitu, do četných kodexů literárního obsahu, hlavně do kodexů liturgických. Rovněž jednoznačné přiřčení textové verše zpěvů k určité melodii, vzhledem k četným kontrafaktům, není za současného stavu evidence a zpracování našich notovaných památek bez předchozího průzkumu melodického materiálu a kritiky hudebních zápisů vždy uskutečnitelné.

V souvislosti s hodnocením vztahu speciálního hudebního katalogu starých rukopisů k různým typům příbuzných katalogů je nezbytné položit i otázku poměru tohoto návrhu popisu starých rukopisů k metodě popisu, jak je praktikována novými pravidly *popisu novějších hudebních rukopisů* a tisků v Souborném hudebním katalogu (dále SHK).¹⁾ Zájem o dosažení principiální jednoty mezi popisem starých a nových rukopisů se projeví zejména tam, kde bude třeba popisovat celistvý organický fond, který bude obsahovat vedle starých rukopisných pramenů ještě i novější přírůstky mladších hudebnin. V takových případech nutno konstatovat, že popisná pravidla pro starý a nový materiál se zde budou lišit. Rozdíly mezi oběma způsoby popisů projeví se nejmarkantněji u konvolutů a souborů o více dílech. Zde jsou

¹⁾ O. Pulkert: Souborný hudební katalog. Pokyny ke katalogizaci hudebnin. Praha, SK ČSSR - UK 1966. Rozmnoženo.

pravidla pro nový popis SHK zaměřena na rozpis jednotlivých autorů a vícenásobné odkazy na lístcích jsou vřazovány do centrálního katalogu, zatímco tento návrh popisu starších rukopisů předpokládá jeden základní centrální systém evidence, na jehož základě pomocí nové mechanice (v tisku rejstříků) by byla rozpracována další síť informací. *Rejstříky* mají pomocný charakter a narůstají postupně podle potřeby ze zpracovaných informací, zachycených na základním lístku. Jednotlivé rejstříky nutno považovat za rovnocenné. Vedle rejstříků incipitových a autorských počítá tento návrh i s rejstříky provenienčními, časovými (podle doby vzniku rukopisů), věcnými, notačně typologickými, rejstříky melodických incipitů, případně s dalšími speciálními rejstříky.

Obecná hlediska, na jejichž základě nutno přistupovat k evidenci rukopisů, nejsou v katalogizační systematice neznámá. Protože však tato hlediska v mnohých katalogích hudebnin nebývají vždy šetřena, považují je za nutné znovu alespoň rámcově připomenout. Lze je vyjádřit v těchto základních směrnících:

Rukopisy nutno popisovat s přihlédnutím k jejich vzájemným *provenienčním a historickým vztahům*. Znamená to ve svých důsledcích popisovat vzájemně historicky související řady rukopisů, tedy popisovat po rukopisných fondech. Zásada pojmát rukopisy jednoho fondu jako logický celek umožňuje při organických fondech, vyrůstajících v rozmezí jedné lokality, podchytit provenienční vztahy rukopisů. V případě neorganických fondů, které vznikaly sloučením různých materiálových celků, které byly rozděleny z původních fondů a neorganicky včleněny do nových celků a jejich původní provenienční vztahy nelze již v úplnosti restituovat, nutno vzít za základ popisu tyto nově utvořené celky a nakládat s nimi při jejich zpracování jako se samostatným fondem. I v tomto případě je však nutno, pokud je to možné, přihlížet k původním provenienčním vztahům a zachycovat je na katalogizačním lístku, případně je zjišťovat podle starých původních katalogů apod.

Za popisný celek nutno považovat každou jednotku určitého fondu, která je označena *signaturou* (příp. lokačním číslem, inventárním nebo akcesním číslem), ať už tato jednotka obsahuje jedno či více děl (popisných jednotek), má jeden či více svazků (např. díla o více samostatně vázaných hlasech) nebo reprezentuje konvolut z více děl, svázaných do jediného kodexu. Každý takový celek vyžaduje vypracování jediného *hlavního lístku* (nebo souboru jednotně číslovaných pokračovacích lístků ve funkci hlavního lístku tam, kde by složený kodex o více dílech nebylo možno popsat na jediném lístku). V čele každého hlavního lístku je signatura, která je základem pro identifikaci lístku i popsaného kodexu. Podle signatur je katalog řazen a to ve stejném pořadí, ve kterém jsou kodexy zařazeny v určitém rukopisném fondu. Tento způsob *řazení lístků* umožňuje vyhnout se promiskuitnímu abecednímu řazení anonymních děl spolu s díly, u nichž autora známe. Podstatným znakem jednotlivých kodexů je to, že kodexy samy, případně jejich

jednotlivá díla, tvoří uvnitř určitého fondu nahodilý celek, nýbrž provenienčně, obsahově i významově více či méně spolu *souvisí*. Někdy i svázání více děl do společného kodexu dokazuje, že sám majitel kodexu chápal určitý kodex jako celek. I zdánlivě málo vzájemně související díla jednoho kodexu nebývají mnohdy pouhým mechanickým sloučením nesourodých částí. Soubory děl ve středověkých kodexech prozrazují často mnoho o konkrétní historické situaci, v níž kodex vznikl. Zpracovávání rukopisů podle provenienčních souvislostí a vázání hlavního lístku na signaturu poskytují nejpevnější opory pro evidenci kodexů. Hlavní lístek tohoto typu je také možno doplňovat dalšími údaji a znaky (např. pozdějším zjištěním jména autora apod.). Tím vzniká otevřený systém lístku, z něhož lze rozvíjet případně ještě další druhy pomocných rejstříků.

Na základě těchto obecných hledisek možno vybudovat *metodiku* popisu rukopisů ve starých notačních systémech a vyslovit rámcové zásady pro popis. Jednotlivé skupiny a typy rukopisů jsou katalogisovány podle svých specifických znaků při dodržování zásad a pevného postupu při popisu.

Způsob vědecké katalogisace starších hudebních rukopisů *nebyl u nás dosud uspokojivě řešen*. Jen zčásti se můžeme opřít o dostupné vydané nebo zpracované katalogy rukopisů, kde je možno vysledovat zásady popisu přímo z popisovaných materiálů. Podnětně pojednává o tomto tématu kolektiv německých autorů v publikaci²⁾, která rámcově podává směrnice o postupu při katalogisaci starých rukopisů. Návrh zásad, které předkládám, vděčí za cenné podněty rovněž pracím věnovaným obecným zásadám popisu rukopisů, které zpracovali v letech 1953 a 1955 pro interní potřebu ČSAV pracovníci tehdejšího Kabinetu filologické dokumentace ČSAV.³⁾ Obecný základ těchto pravidel bylo možno přejmout zčásti i pro popis hudebních rukopisů a aplikovat na ně i způsoby speciálního popisu starých hudebních rukopisů. Relativně *malé zpracování speciálních pravidel* popisu nejstarších hudebních rukopisů je dáno především diferencovaností středověkých materiálů, takže je velmi nesnadné a mnohdy vůbec nemožné vtěsnat a vyjádřit způsob popisu těchto kodexů do přesných pravidel. Jakákoliv příručka toho druhu je totiž bez praxe málo účinná a záleží proto především na vlastní vědecké přípravě katalogisátorů a na spolupráci a porozumění odborných pracovníků, do jaké míry budou katalogizační zásady prováděny a využívány, aby nezůstaly pouhým papírovým návrhem. Základním požadovaným předpokladem pro zásady popisu starých hudebních rukopisů musí být snaha udržet jak pevné systematické utřídění katalogizačních údajů tak přesné rozmístění těchto informací na katalogizačním lístku.

²⁾ Zur Katalogisierung mittelalterlicher und neuerer Handschriften. Frankfurt am Main, V. Klostermann 1963. — Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Sonderheft.

³⁾ Zásady popisu rukopisů (jak se provádí v Kabinetu filologické dokumentace) Praha, Kabinet filologické dokumentace Ústavu pro českou literaturu ČSAV 1953/4. Rozmnoženo. Zásady popisu rukopisů. Novou redakcí připravila Mirjam Bohatcová. Praha, Ústav pro českou literaturu ČSAV. Kabinet filologické dokumentace. Rozmnoženo.

Protože u katalogisátora speciálních starších kodexů nutno předpokládat obeznámenost s obecnou běžnou praxí a se způsobem popisu novějších hudebních rukopisů a tisků, je možno upustit od výčtu *technických směrnic* popisu rukopisů (např. způsob vnější úpravy lístků, užití inkoustu apod.) a stačí upozornit jen na důležitější nebo od popisu novějších rukopisů odlišné základní pokyny. Jako formát katalogisačního lístku je nejlépe užít lístek memoranda A 5, na který píšeme po jedné straně. Vzhledem k tomu, že soubor lístků, patřících jedné signatuře, nutno chápat jako celek, není důvodu, proč nečíslovat tyto lístky kontinuálně. Signaturu psanou na střed lístku přenášíme pak na všechny pokračovací popisné lístky. Pokračovací lístky číslujeme nahoře v pravém rohu, dole v pravém rohu zapisujeme konvenční značku pro pokračování popisu $\prime$. Vzájemně související popisné značky slučujeme na lístku do základních přehledných skupin, odstavců a řádek. Přesný řád popisu nutno striktně dodržovat. Pro lehčí orientaci označují pomocně v následujících zásadách: velkými písmeny odstavce; číslem udáváme začátek nové řádky; malá písmena značí jednotlivé údaje, které oddělujeme mezi sebou malou mezerou, aby údaje nesplývaly dohromady. Toto pomocné označení v popisu na lístcích ovšem neuvádíme. Popis probíhá v základních oddílech: formální popis, obsahový popis a poznámka.

A. FORMÁLNÍ POPIS OBECNÝCH ZNAKŮ RUKOPISU.

1. Značka rukopisu (signatura) je umístěna ve středu lístku v záhlaví a je ukončena tečkou. Signatura udržuje pevné pořadí údajů o uložení rukopisu v nejstručnější formě: místo, instituce, signatura (případně inventární číslo apod.). Názvy nejznámějších institucí, vlastních rukopisných fondů, možno uvést ve zkratce. Například: Státní knihovna ČSSR — Universitní knihovna: Praha, SK ČSSR — UK I B 4. Užíváme zpravidla jen vžitě názvy institucí a vždy jednotně s praxí popisu v SHK. Je-li rukopis již zpracován v obecném tištěném katalogu, přepisujeme za signaturu po malém mezerovém odsazení také zkratku a číslo tohoto katalogu. Například: Praha, SK ČSSR — UK I B 1a. Truhlář C 54⁴) Seznam zkratk a literatury musí být vypracován pro každý zpracovávaný fond. Je-li katalog proponován k tisku, je výhodné označit do levého rohu na stejném řádku jako je signatura *pořadové číslo* hudebních rukopisů zpracovávaného fondu. Na toto číslo spolu s údajem folia je možno odkazovat v rejstříčích tištěného katalogu.

2. Na nový řádek zaznamenáváme v pevně stanoveném pořadí a nejstručnější formou následující znaky, které od sebe oddělujeme mezerami.

- a) Psací látkou je papír nebo pergamen (zkratka *perg.*),
- b) Údaj o stáří rukopisu. Rok udáváme arabským číslem; sto-

letí označujeme zkratkou a arabským číslem, polovinu století indexovým číslem nahoře. Hranice možné datace označíme zlomkem (stol. 14/15.; 1530/1550). Mezi termíny, kdy písař rukopis započal a ukončil, vkládáme pomlčku (1502—1504). Zpřesnění údajů datace vyjádříme slovně (před r. 1420; konec stol. 14.). Je-li kodex složen z více celků, psaných v různých dobách různými písaři, zachytíme všechna data zápisů a dodržujeme přesně pořadí, ve kterém jsou jednotlivé ruce zařazeny v popisovaném kodexu (stol. 15. a 14.²) Datace přípisů se na tomto místě neuvádějí.

Datování rukopisů přihlíží k datu zápisu skladeb, v rukopisu obsažených a nedatuje jednotlivé skladby podle vzniku kompozice. Pro datování rukopisů, pokud není přímo zaznamenáno v kodexu samém, je třeba přihlížet k těmto hlediskům, která nám usnadní časové zařazení neznámého rukopisu. Rozhodující pro datování nejstarších kodexů je písmo textu, pak teprve notace, která může býti časově odlišná a udržovat mnohdy konservativně starší typ. Pro časové zařazení rukopisu sledujeme jeho repertoár, u vokálních skladeb jazyk literárních textů, stav svátků, termíny kanonizace světců, kalendář, světský a monastický charakter rukopisů, filigrány, archiválie a poznámky připojené v rukopisu.

c) Rozsah rukopisu udáváme podle jeho skutečného stavu počtem folií (zkratka f., ff.) nebo stran (p., pp.). Zkratky názvů folio, pagina je výhodné užít, protože česká zkratka pro listy (ll) vede ve strojopisu k záměně za číslice. Je-li počet listů nebo stran v rukopise chybně uveden, přidáme v závorce správný počet stran [ff. 266 (= správně ff. 268)] a chybná foliace se opraví v popisu doplněným údajem, že folio chybí nebo že je uvedeno naopak vícekrát (f. 79 bis, f. 89 ter). Rovněž u popisovaných hudebních děl poukážeme v závorce na chybně počítané starší foliace tištěných katalogů se zkratkou citovaného katalogu [ff. 206 (Truhlář C: ff. 203)]. Strany nebo folia předcházející na počátku rukopisu před jeho vlastní foliací doplníme v hranaté závorce římskými číslicemi, nepočítaná folia nebo strany na konci rukopisu dopočítáme do konce kodexu podle způsobu (foliace nebo paginace), jímž je provedeno číslování rukopisu (ff. [IV] — 172; pp. [II] — 74). Stará a původní foliace a paginace, pokud je správná, je vždy závazná pro údaj o rozsahu rukopisu. Složkové schéma není třeba uvádět; je však podkladem pro zjišťování rozsahu porušeného rukopisu. Počet svazků udáváme zkratkou jen v případě, je-li větší než jeden, před počet folií (Sv. I. ff. 122; II. ff. 143). Komplikované případy foliace, zejména u vícehlasých děl v samostatně vázaných hlasech, které nesou vlastní názvy (např. Discantus, Altus, Tenor, Bassus) nutno řešit opatrně. Popis musí dbát i neobvyklého, ale ve starších tištěných katalogích a vědecké literatuře již *vžitého a citovaného pořadí* kodexů. Popisujeme-li složitější rukopisy (např. ve výjimečných případech, kdy je jeden hlas — svazek z vícehlasého díla umístěn v jiném rukopisném fondu a je ho nutno pro porozumění celku jednotně zpracovat spolu s ostatními hlasy apod.) nutno vysvětlit základní údaje, se kterými v popisu dále pracujeme a to hned v oddílu formálního popisu, aby byl následující popis srozumitelný. Užít pro tento účel poznámku za po-

4) J. Truhlář: Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in c. r. bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur. Pragae 1905—1906. 2 vol.

písem celého rukopisu by v tomto případě bylo nevhodné. Bližší vysvětlení k foliaci uvedeme v poznámce za popisem (viz níže). Užívá-li rukopis různé způsoby číslování (např. různé jeho části střídají foliaci a paginaci), uvedeme rozsah rukopisu podle původního číslování a připojíme v závorce souhrnné přepočítání rozsahu rukopisu na folia. Totéž platí při užití různé barvy paginace. Ve všech složitějších případech je třeba doplnit záznam tak, aby byl co nejsrozumitelnější (pp. [II] — 543 (černé) — 157 (červené) (= ff. 352). Před černou paginací je jedna p. prázdná, v červené paginaci chybí pp. 145 a 146.). Na vícesloupcové zápisy v liturgických kodexech možno upozornit pouze v poznámce, právě tak jako nepřihlížíme ve formálním oddílu popisu při údajích o rozsahu rukopisu k aperturám (písmena a značky společně pro obě strany rozevřené knihy), o nichž se můžeme zmínit v poznámkách.

Popis rozsahu rukopisu ve složitých případech bývá dosti nesnadnou záležitostí formálního popisu rukopisů. V případech, že špatně ofoliováný rukopis prošel již citacemi ve vědecké literatuře, musí být nutně zachováno původní pořadí folií. Úpravy foliace smíme uskutečňovat vždy jen po dohodě s vedoucím, jehož správě popisovaný fond náleží. Novou foliaci nečíslovaných rukopisů provádíme označováním listů po desítkách a čísujeme navíc ještě ty listy, na kterých počíná nové dílo v pokračovacích komplexech. Číslo píšeme zásadně měkkou obyčejnou tužkou do pravých rohů rektových stran. Při foliování započítáváme kromě římskými číslicemi označené předsádky, jejíž případný text s textem rukopisu přímo nesouvisí, všechna, byť i jen zčásti fragmentárně zachovaná folia.

d) Velikost rukopisu udáváme výškou x šířkou vazby nebo obálky v cm, zaokrouhlovanou po půl cm. Udávat tyto rozměry v milimetrech je nevýhodné, protože větší přesnost měření než na půl cm je sotva možná; míry desek nebo obálky měřeny v různých místech bývají rozdílné. Odlišné formáty do kodexu vevázaných listů uvedeme v poznámce. Na příčný formát rukopisu upozorňujeme v závorce za údajem o rozměrech zkratkou příč..

e) Výzdoby rukopisu si možno všimnout ve speciálním hudebním katalogu jen povšechně a ve vztahu k hudebnímu popisu. Upozorníme na iniciály, miniatury a figurální výzdobu. Pokud je rukopis zpracován tištěným obecným nebo speciálním katalogem, odkážeme pouze na příslušný katalog.

f) Filigrány zaznamenáváme jen v případech, jsou-li užity jako pomůcka k určení proveniencí a datace rukopisu.

g) O vazbě rukopisu platí totéž co o výzdobě rukopisu. Bližší údaje vysvětlíme v poznámce. Existuje-li tištěný katalog fondu, postačí rovněž odkaz na něj.

3. Provenience. Podkladem pro zjištění proveniencí rukopisu je především rukopis sám, jeho údaje majetnické, hudební repertoár, typy užitých notací, jazykový stav rukopisu, druh verše u rýmovaných skladeb, archi-válie a čísla knihovního fondu. Cennou pomůckou může být kalendář rukopisu, zastoupené svátky oficií, které mohou upozornit na monastický nebo

světský původ rukopisu. Proveniencí nám osvětlují i obsahové vztahy v pís-ních, jejich literární předlohy a kontrafakta. Pomoci nám mohou i tištěná pojednání o historii rukopisu a edice. Zásadně je nutno upozorňovat na českou provenienci.

Údaj o provenienci je jedním z nejdůležitějších přínosů katalogisace pro historii rukopisu a fondu. Nemůže být proto redukován jen na dohodnutý údaj, odkazující katalogisované dílo k příslušnému existujícímu fondu. Proveniencí rukopisu není rovněž údaj o jeho současném uložení v některé instituci (proveniencí není např. Universitní knihovna).

Příklady:

P r a h a, S K Č S S R — U K V H 11. Truhlář C 988.

papír stol. 14². ff. 74 20×15 cm.

Provenience: Z kolejní knihovny pražské university. Stará sign. H 30.

P r a h a, S K Č S S R — U K I B 1b. Truhlář C 55.

papír 1709 pp. [IV] — 484 — CXLVII (= ff. 318) 50×36 cm.

Provenience: Z kláštera Sedleckého.

P r a h a, S K Č S S R — U K X I I I B 4. Truhlář C 2263.

perg. 1407 ff. [I] — 295 (Truhlář C: ff. 292) 35×25 cm.

Provenience: Z kláštera Zlatá Koruna. Na f. 293b (Truhlář C: f. 290b) je poznámka: „Anno domini 1407 comparatus est iste liber per dominum stephanum quondam abbate[m] monasterij sancte corone et finitus est in die sancti Georgij martyris.“

P r a h a, S K Č S S R — U K V I G 5. Truhlář C 1170.

perg. počátek stol. 14. ff. 258 (f. 59 ter: = správně ff. 260) 15,5×12cm.

Provenience: Z kláštera svatojiřského v Praze.

P r a h a, S K Č S S R — U K X I V G 17. Truhlář C 2625.

papír. konec stol. 14. (na f. 187b je zapsán do textu rok 1377) ff. 207 20×15cm.

Provenience: Na zadním přideščí je poznamenáno rukou stol. 15.: „Liber monasterij domus s. egidij canonicorum regularium in vitignaw alias in trzebon.“ R. 1609 patřil kodex rožmberské knihovně, později opět klášteru třeboňskému.

P r a h a, S K Č S S R — U K X I B 1 a, b, c, d. Truhlář C 2015—2018.

papír 1578 sv. a — tenor ff. 451 (Truhlář C: ff. 371); sv. b — discantus ff. 455 (Truhlář C: ff. 383); sv. c — altus ff. 463 (Truhlář C: ff. 374); sv. d — bassus ff. 433 (Truhlář C: ff. 366); k těmto 4 svazkům odjinud přistupuje Str[ahov D A II 3] — vagans ff. 413 (f. 47 bis: = správně ff. 414) 31×20,5 cm.

Všech 5 svazků je krásně psáno více rukami, rubrikováno a vyzdobeno malova-

nými a zlacenými iniciálami, sv. *a* a *d* také obrazy; dřevěné desky byly r. 1578 potaženy bílou koží, umělecky zdobenou.

V SK ČSSR — UK jsou zachovány z tohoto 5svazkového díla 4 svazky; *a* (tenor), *b* (discantus), *c* (altus), *d* (bassus). Až do vydání Truhlářova katalogu byl neznámý i svazek *a* (tenor) — srovn. Jungmann HLČ IV. m. 73 (p. 133); Konrád D II., 58—60, 245—248—, který byl od ostatních oddělen a byl s chybným titulem postaven na sign. XIII C 3. Pátý svazek (vagans) byl pokládán za ztracený a nebyl uveden v literatuře. Byl nedávno zjištěn v knihovně Strahovské (sign. D A II 3, nyní Památník nár. písemnictví v Praze na Strahově).

Při popisu podržuji Truhlářovo pořadí kodexů a jejich označení *a*, *b*, *c*, *d* a popis počínám svazkem *a* (tenorem), protože tento svazek je nejdůležitější v údajích o autorech, písářiích, dedikacích a v titulech; nepřesnou Truhlářovu foliaci jsem opravil. Pro potřebu čtenářů připojuji popis 5. svazku (*Str* — *vagans*), náležející jiné knihovně.

Provenience: 5svazkové dílo náleželo literátům opatovického kostela sv. Michala na Novém Městě pražském.

B. FORMÁLNÍ POPIS SPECIÁLNÍCH HUDEBNÍCH ZNAKŮ RUKOPISU.

4. a) Obecný údaj o počtu hlasů v rukopise zastoupených. Znamenáváme sumárně počet hlasových obsazení všech děl celého kodexu, ať už kodex obsahuje jedno nebo více děl (např. 1 hlas, 1—5 hlas). U skladby, jejíž některé části jsou psány v menším počtu hlasů (např. některý hlas „tacet“), rozhoduje pro volbu údaje zpravidla počáteční počet hlasů.

b) Obecný údaj o všech notačních typech rukopisu. Výčet uvádíme v pořadí podle sledu děl v rukopise (např. notace chorální, neумы, notace mensurální, lekční znaménka). Na lekční znaménka upozorňujeme jen u liturgických kodexů do konce 13. století. Je-li zpěv interpolován v jiném notačním typu, nutno uvést oba typy (notace chorální a mensurální).

5. Údaj, že rukopis je částečně notován, zaznamenáváme jen u popisu těch rukopisů, které vedle notovaných děl obsahují i literární nenotované texty (např. poznamenáním: Kodex je jen zčásti notován.). U starších rukopisů není třeba zapisovat, zda rukopis je autograf nebo opis, pokud to není zaznamenáno přímo v rukopise.

6. Záznam o počtu písářských rukou a rozbor notace zahrnují údaje o jednotlivých rukách, jejich rozpis a charakteristiku notace. Tyto údaje předcházejí obsahový popis díla, jednoduchého nebo složeného z více zpěvů, ať již je notováno jednou nebo více rukama. Nemění-li se písáři pro kontinuálně pokračující skupinu samostatných děl, neopakujeme rozpis a rozbor notačních rukou zvlášť pro každé následující dílo. Díla psaná jinou rukou, která jsou vsunuta do jiných celků, musí mít ovšem vlastní charakteristiku notačních rukou bezprostředně předřazenu před obsahový popis, ke kterému náleží. Souborům zahrnujícím více děl vzájemně souvisejících

(např. liturgickým komplexům) předřazujeme rozpis rukou obsahovému popisu celého souboru v jednotném oddílu.

Rozpis písářských rukou provádíme v přehledné odstavcové formě podle jednotlivých rukou a v následujícím pořadí výčtu znaků:

a) Ruka. Jedinou ruku v rukopise nečíslujeme; notuje-li v jednom kodexu více rukou, označujeme je průběžně písmeny (Ruka A, B, C atd.).

b) Rok nebo století zařazuje jednotlivé notační ruce časově.

c) Rozsah folií nebo stran, na kterých příslušná ruka notuje. Je-li celý rukopis notován jen jednou rukou, není třeba jeho foliový rozsah, který je již uveden v obecném formálním popisu, znovu zde opakovat. Výjimku tvoří případy, kdy jsou v kodexu zapsány jinými rukama ještě nenotované texty. Pak je nutno foliový rozsah zde vymezit.

d) Po dvojtečce zapisujeme údaj o počtu hlasů, není-li obsazení hlasů jednotné pro celý kodex; pak by postačil obecný údaj o počtu hlasů (srovn. bod č. 4a). Notuje-li popisovaná ruka v různých hlasových obsazeních (např. jednohlas, dvojhlas), připojujeme k příslušnému údaji i jejich foliové rozsahy. Jsou-li ve sledu různých vícehlasých skladeb notovaných stejnou rukou zařazeny střídavě skladby, z nichž každá má jiný počet hlasů, lze připomenout počet hlasů v poznámce k jednotlivým dílům za jejich obsahovým popisem.

e) Údaj o počtu linek v notové osnově a o barvě linek. (Např. 4linková červená osnova; 5linková černá osnova; 4linková osnova, linky černé s červenou linkou pro klíč F a žlutou linkou pro klíč C.)

f) Užité klíče a kustody. Klíče uvádíme v pořadí, jak je jich užito v průběhu rukopisu. Jsou-li uvedeny pleonasticky, dva či více klíčů na jedné osnově, čteme klíče odspodu (např.: Klíče: C, FC, G, CG, FCG; kustody).

g) Údaj o typu notace a jejích jednoduchých notách (*notae simplices*) píšeme vždy na nový řádek téhož odstavce. U notace udáváme její typ (např. neумы metského typu, gotické neумы; pro chorální notaci např. notace rhombická, gotická, románská; pro mensurální notaci rozlišujeme černou a bílou mensurální notaci). Opíráme se o běžnou notační typologii; pro českou oblast postupujeme podle práce J. Huttera.⁵⁾ Jako *notae simplices* uvádíme všechny jednoduché noty chorální a mensurální notace, které jsou v popisovaném díle užity (např. vírga, vírga jacens, rhomba; brevis, semibrevis, minima apod.). U starších rukopisů je výhodné popsat přesněji tvary noty simplex (např. rhombické kaudované punktum, vírga s tlustým dříkem a s rhombickou hlavicí zleva apod.). U neумы popíšeme vedle jejich jednoduchých znaků ještě alespoň tvary základních složených znaků (podatu a flexy). Píše-li jeden písář různými typy notace, je nutno zachytit všechny typy s vymezením stran, na nichž se tyto notace vyskytují. Ve zvlášť komplikovaných a cenných rukopisech je nutno postu-

⁵⁾ J. Hutter: Česká notace. I. Neумы. — II. Nota choralis. Praha 1926—1930. 2 vol.

povat individuálně a rozčlenit písarské ruce. (Např. na zvláštní řádky vytknout notaci jednohlasu, vícehlasu a oddělit přehledně jednotlivé typy notací.) Za charakteristiku jednotlivých rukou zachytíme i údaje o *vztazích* mezi totožnými rukami různých kodexů. (Např.: Táž ruka jako ruka A v kodexu...) Recense notací z popisovaného kodexu v edicích a literatuře citujeme ve zkratce. Jsou-li jednotlivé svazky vícehlasých děl psány více rukama, zapisujícíma v různých pořadích, je výhodné připojit po charakteristice notací konkordanci rukou, která by podávala přehled o zápisech jednotlivých rukou v různých svazcích.

Např. Ruka B: sv. a ff. 10a—29b, 32a—96b, 107a—118b, 185a—197b, 340a—351b; sv. b ff. 3a—25a, atd.

h) Známe-li jméno písáře nebo kopisty, uvedeme je k příslušné ruce na zvláštní řádek.

Jak z uvedených případů patrně, je nezbytné přistupovat k rozboru rukou a notace tohoto oddílu velmi pozorně a hodnotit popisované rukopisy podle jejich důležitosti, která bude hlavním měřítkem pro rozsah popisu tohoto oddílu. U závažných rukopisů je vhodné charakterizovat a detailně rozepsat jednotlivé písarské ruce. Získáváme tím vzájemné vztahy mezi skupinami rukopisů a mnohdy zjistíme i jejich provenienční závislosti. U málo závažných rukopisů postačí rozlišit jednotlivé ruce, jejich časové zařazení a rozsah folií notovaných určitou rukou (podle bodů č. 6a, b, c) a možno tu upustit od dalšího rozboru notace, která je pak jen sumárně připomenuta pro celý kodex (srovn. bod č. 4b).

Příklady:

1 hlas. Notace chorální.

Ruka z r. 1709: 4línková červená osnova. Klíče: C, F; kustody.

Notace rhombicko-virgální. Notae simplices: rhomba; pomocná virga s rhombickou hlavicí zleva, méně často užívaná i jako jednoduchý znak. Táž ruka jako ruka A v kodexu *SKČSSR — UKIB 1a*.

Pisaf: fr. Bernhardus Lanckammerer.

1 hlas. Notace chorální.

Kodex je jen zčásti notován.

Ruka stol. 14. ff. 135b—137b: 4 — 5línková černá osnova. Klíče: F, C.

Notace rhombická. Nota simplex: rhomboid, mírně kursivně protažený, zčásti kaudovaný. Srvn. Hutter ČN II. 83—84.⁶⁾

⁶⁾ Viz poznámku č. 5. Značky edicí a literatury vysvětlují v poznámkách jen při prvé citaci. Další citace téže literatury není nutno k tomuto účelu v poznámkách znovu opakovat.

1 hlas. Notace chorální.

Ruka z počátku stol. 14.: 4línková osnova, linky černé s červenou linkou pro klíč F a žlutou linkou pro klíč C. Klíče: C, FC, CG, F, CF.

Notace gotická. Notae simplices: virga s tučným dříčkem a šikmou úponkovou hlavicí zleva; rhombické kaudované i nekaudované puntum a puntum inklinatum.

2 hlas. Notace mensurální.

Notován je jen dvojhlas na f. 86b.

Ruka stol. 14. f. 86b: 5línková černá osnova. Klíč: F.

Notace černá mensurální. Notae simplices: longa; brevis; semibrevis; minima; semiminima. Tempus není udáno.

1 hlas. Neumy.

Kodex je jen zčásti neumován.

Ruka stol. 12. f. 123a: Neumy svatohavelského typu. Notae simplices: virga má jemně vytažený dřík dolů doleva a zesílenou hlavicí z levé strany; puntum a virga jacens. Podatus je psán ve tvaru otevřeném i obloučkovém s protaženým a mírně prohnutým ramenem vzestupné virgy, na jejímž horním konci je někdy připojena hlavice doleva; méně často je tato hlavice doprava, hlavně následuje-li nota nižší. Flexa je obloučková.

1 hlas. 2 hlas. Notace chorální.

Ruka A stol. 13./14. Jednohlas: ff. 1b—113b, 115b—136a, 140a—194b. Dvojhlas: ff.

114a—115b je psán chorální notací téhož druhu na dvou notových osnovách pod sebou; text společný oběma hlasům je pod spodním hlasem. 4línková osnova, linky černé s červenou linkou pro klíč F. Klíče: C, CG, FC, F, CF.

Notace jacentně-rhombická. Notae simplices: rhombické kaudované puntum; nejvyšší nota v sestupných kombinacích je pravidlem psána virgou jacens.

Ruka B stol. 14. ff. 136a—138b: 4línková červená osnova. Klíče: CG, FC, C, F.

Notace jacentně-rhombická. Nota simplex: rhombické kaudované puntum atd.

1—4 hlas. Notace chorální a mensurální.

Ruka A stol. 16. ff. 1a—65b, 72a—167a, 179a—335b notovala 1—4hlasé zpěvy.

Jednohlasé zpěvy: 4—5línková červená osnova. Klíče: C, F; kustody; klíče častěji chybí.

Notace rhombická. Nota simplex: rhomba.

Notace černá mensurální (ff. 122b—123a psány červené noty ve smyslu černé mensury). Notae simplices: longa; brevis (nahrazována také dvěma spojenými notami semibrevis, z nichž druhá bývá opatřena obloučkovým strophicem); semibrevis; minima; semiminima. Tempus není udáváno.

Vícehlasé zpěvy: 4–5linková červená osnova. Klíče: C, F, G; někdy klíče chybí.

Notace rhombická. Nota simplex: rhomba (srovn. 3hlasá Sanctus na ff. 55b–58a).

Notace černá mensurální (srovn. 4hlasé moteto na ff. 155b–156a).

Notace bílá mensurální (srovn. 2hlasý zpěv na ff. 162b–164a).

Notace užívající dvou notačních systémů tak, že některé hlasy jsou psány jiným systémem notace než ostatní hlasy téže skladby:

Notace rhombická a notace černá mensurální (srovn. 3hlasá Sanctus na ff. 58b–61a).

Notace rhombická a notace mensurální bílá (srovn. 2hlasé Sanctus na ff. 61b–62a).

Notae simplices vícehlasů notace mensurální: longa; brevis; semibrevis; minima; semiminima; fusa. Tempus u vícehlasů není většinou udáno. Jednotlivé hlasy těchto zpěvů jsou psány za sebou na jedné straně, případně na levé a pravé straně rozvěřeného kodexu.

Ruka B atd.

Ruka E stol. 16. ff. 167b–168a: 4 hlas, 5linková černá osnova. Klíč: C; kustody.

Notace černá mensurální. Notae simplices: brevis; semibrevis; minima. V závěrech je užito dvou spojených semibrevis, z nichž druhá je opatřena obloučkovým strophicem. Tempus není udáno. Hlasy jsou psány kontinuálně za sebou. atd.

C. OBSAHOVÝ POPIS RUKOPISU.

Obsah rukopisu sledujeme po foliích nebo stranách. Přihlížíme přitom k *hudebním dílům*, obsaženým v kodexu, případně k jejich částem, tvoří-li tyto uvnitř díla logické celky (např. kalendář, předmluva, oddíly liturgického komplexu apod.). Povahou rukopisů kodexového typu je dáno, že většina z nich slučuje v jednom svazku soubory více děl, ať už jednoduchých nebo složených z více skladeb, vzájemně souvisejících. Každé jednoduché dílo katalogisujeme jako *jednotku* s uvedením foliového rozsahu, názvu díla, textového i melodického incipitu a podle potřeby připojujeme poznámky, které vysvětlují a doplňují katalogisované údaje. Za samostatnou popisnou jednotku považujeme jak každé dílo, které je *jednou* notovanou součástí kodexu (pravidelně vedle nenotovaných děl literárního charakteru), tak *jednotlivá díla v souboru* více děl navzájem nezávislá (např. antifona, píseň, sekvence, leich, vícehlasé moteto, světský vícehlas apod.). Proti tomuto typu sólového díla popisujeme *složené dílo*, které obsahuje více vnitřně souvisejících částí (zpěvů), udáním rozsahu díla, jeho názvu spolu s textovými a melodickými počátky prvního (hudební incipit) a posledního zpěvu (hudební explicit). Rovněž v tomto případě možno pro zpřesnění doplnit za popisem díla poznámku. Složená díla, opatřená incipitem i explicitem (viz níže bod č. 8), katalogisujeme dále podle míry vzájemné vázanosti a soudržnosti jejich jednotlivých skladeb. Ta složená díla, jejichž jednotlivé zpěvy tvoří

víceméně pevný *cyklus* skladeb s ustáleným pořadím a strukturou (např. vícehlasá cyklická mše; rýmované nebo nerýmované officium jednoho svátku, stojí-li toto buď samostatně nebo jako samostatný člen v souboru volně seřazených oficií, která nejsou součástí komplexu breviářového typu; velikonoční hry), není třeba dále rozpisovat. V poznámce stačí upozornit na vzájemné odchylky běžného typu, od ustáleného pořadí jeho zpěvů, u vícehlasé mše stačí vytknout zařazení motet, tropů apod. mezi obvyklé části mešních zpěvů. Při zpracovávání jednohlasých *liturgických komplexů* např. graduálů, antifonářů, hymnářů apod. nerozpisujeme rovněž jednotlivé zpěvy, např. jednotlivé introity, kyrie, gloria atd., každé mše. Sled a organizace repertoáru těchto knih je typický a relativně stálý. Zachytíme proto u těchto typů knih jen základní oddíly (např. ordinarium, proprium de tempore, proprium de sanctis, commune sanctorum, liber sequentionarum) a uvedeme pro každý oddíl jeho hudební incipit a explicit s příslušnými předcházejícími rubrikami, určujícími svátek a liturgické zařazení zpěvu. Jen v případech, že popisovaný rukopis sám člení oddíl ordinaria na samostatné celky (např. spojuje zpěvy kyrie a gloria nebo sanctus a agnus do oddílů), udržíme i v popisu toto členění převzaté z rukopisu. I zde můžeme v poznámce za každým oddílem upozornit na případné změny od vžitého způsobu tradičního uspořádání těchto knih. Je-li v jednotlivých oddílech liturgických komplexů třeba poukázat na některé zpěvy nebo zpěvní celky, které jsou svým obsahem důležité (např. zpěvy české proveniencce, zpěvy zajímavé repertoárem českých světců, tropované zpěvy, zpěvy použité z popisovaného rukopisu ke zpracování edice), *rozepíšeme* je na zvláštní řádky za ukončeným popisem oddílu a s *odstavcovým posunutím* celého rozpisu doprava. Tato díla katalogisujeme opět s jejich foliovým rozsahem, názvem, rubrikou a textovým incipitem (přip. explicitem), ale bez notovaných melodických incipitů. Za jejich rozpisem můžeme připojit v poznámce na zvláštním řádku citaci příslušných edicí a literatury. Jako se složeným dílem (zapsáním textového i melodického incipitu a explicitu) nakládáme také s tematicky *jednotnými* celky, zahrnujícími *soubory jednohlasých duchovních písní nebo leichů* (např. adventní písně, mariánské duchovní písně apod.). Vzhledem k daleko volnějšímu repertoárovému výběru zpěvů takových kompletů je však nutné *všechny zpěvy* těchto souborů s udáním jejich foliového rozsahu detailně na zvláštních řádkách rozepsat textovými incipity, které není ovšem třeba doplňovat ještě melodickými incipity. Za textovými rozpisy zpěvů připojíme poznámky a edice.

Samostatně katalogisujeme také každou jednotku, která jako jednoduché nebo složené dílo je vepsána stejnou nebo jinou rukou mezi díla, s nimiž vnitřně nesouvisí. V katalogu jsou tyto *vřazené jednotky* do jinorodého celku vyznačeny *odstavcovým posunutím* vřazeného textu doprava a to s *udržením rozpisu ve dvou sloupcích* (sloupec foliového rozsahu a sloupec obsahu), aby nebyl porušen vlastní základní sled folií popisovaného kodexu. Každá taková jednotka musí být opatřena ovšem i *melodickým* incipitem.

V případě, že je vložený celek psán *jinou rukou*, nutno obsahovému popisu bezprostředně předeslati *speciální hudební formální popis* tohoto díla.

Jako samostatné dílo s vlastním formálním i obsahovým popisem katalogisujeme všechny *zlomky*, hlavně pergamenové listy ze středověkých liturgických kodexů, které obsahují neумы nebo notaci a jsou-li tyto zlomky užity jako obal, vazba nebo předsádky u notovaných kodexů. Katalogisujeme je na konci za popisem celého rukopisu. Pokud jsou tyto zlomky užity jako vazba, obálka nebo předsádky nenotovaných *literárních* rukopisů a tisků, ponecháváme je nepracované. Tyto zlomky, pocházející z likvidovaných liturgických kodexů, jsou jako součást vazby literárních rukopisů a tištěných knih čteně zastoupeny a vyžadají si samostatné evidenční techniky. Jejich soupisům bude muset předcházet rozsáhlý průzkum vazeb starých tisků.

V čelo obsahového popisu celého kodexu lze postavit *společný název* jen tehdy, je-li tento název uveden v rukopise a vztahuje-li se k celému obsahu kodexu. Do čela popisu možno položit i názvy liturgických komplexů (např. Graduál, Antifonář, Sekvencionář, Kancionál) nebo vžitá názvy (např. Fransův kancionál), pokud by ovšem nedocházelo k záměně dvou rukopisů téhož jména. Je-li kodex složen z více samostatných děl, která spolu nesouvisí, nelze nikdy do čela obsahového popisu položit fingovaný název pro celý kodex. Taková jednotlivá díla nutno vždy samostatně katalogisovat podle jejich vlastních nebo fingovaných názvů.

Popis děl provádíme *dvousloupcovým systémem*, při němž v levém sloupci zachycujeme rozsah díla a v pravém obsah díla. Vícehlasá díla, jejichž hlasy jsou samostatně svázány, popisujeme po svazcích.

7. a) R o z s a h k o d e x u je popisován do levého sloupce podle sledu folií a podle jednotlivých děl v kodexu zastoupených zapsáním počáteční a poslední stránky každého díla. Jen v nepřehledných případech, kdy původní sled folií byl např. pozdější převazbou změněn, lze popis jednotky přizpůsobit skutečnému sledu folií. Např.:

f. 1b—13b, 22b, 13b—20b, 23a—b, 21a—b [O f f i c i u m] „De corpore christi.“ U souboru vícehlasých skladeb, jejichž jednotlivé hlasy jsou zapsány v samostatných kodexech, je všude tam, kde v jednotlivých hlasech není vždy zachováno stejné pořadí skladeb a jejich stejný počet (např. některé zpěvy jsou v některých hlasech vypuštěny pro menší hlasové obsazení), nutno před vlastní obsahový popis celého souboru děl zařadit sloupcově podle hlasů (svazků) rozepsanou *foliovou konkordanci* ve formě přehledné tabulky. Přehled podchytí, která folia kterých svazků obsahují vzájemně související jednotky. Kolony možno nadepsat buď názvem hlasů nebo písmenným očíslováním hlasů, které musí být ovšem vysvětleno. Např.:

	a	b	c	d	Str
ff.:	1a	1a—1b	1a—1b	1a—1b	1a—1b
	1a—1b	1b—2a	1b—2a	1b—2a	1b—2b
	atd.				

V popisu označujeme folia konvenční zkratkou f., strany listu malými písmeny a (líc, recto), b (rub, verso). Pro sloupce užíváme řecká písmena α , β γ . Strany uvádíme konvenční zkratkou p. (pagina). Je-li rukopis opatřen aperturami, nepřihlížíme k nim a poukážeme na ně pouze v poznámce.

V tisku je třeba odlišit různým typem písma foliaci příslušející k celému dílu od foliace jeho částí. V strojopise hlavní foliaci díla (stejně jako hlavní název díla) podtrhujeme. Pomocné vedlejší foliace při rozpisech ponecháváme bez podtržení.

b) Ve druhém, pravém sloupci obsahového popisu uvedeme na zvláštním řádku *n á z e v* díla, pokud není společný pro celý kodex a nestojí proto v čele celého obsahového popisu. Je-li název převzat odjinud z rukopisu, označíme to v poznámce (např.: Titul je podle rejstříku). Názvu díla předchází v případě, že je to v rukopise uvedeno, *j m é n o a u t o r a*. Je-li jméno autora u cyklických mensurálních skladeb připsáno jen k některé části složeného díla a nelze-li toto jméno bezpečně vztáhnout a kritickými edicemi doložit ke všem skladbám celého cyklu (např. jmenování autora po Introitu nemusí znamenat jeho autorství pro celý mešní cyklus), je nutno na jméno autora upozornit až v poznámce za dílem a vytknout, ke které skladbě je v rukopise autor připsán. Fingovaný název díla utvoříme a rovněž doplňky do obsahového popisu provedeme v jazyce, kterým je rukopis psán (Missale, Graduale, Český graduál, Kancionál apod.). U samostatných vokálních děl (písní, antifon, leichů apod.) považujeme za název díla jeho žánrový název s rubrikou, ke kterému bezprostředně připojujeme incipit zpěvu. Např.:

f. 22a — b [D e s. L u d m i l l a h y m n u s]. „A *sompno pigros excita soporem mentis abice*“

Vícehlasé samostatné zpěvy uvádíme rovněž jejich žánrovým názvem (Moteto, Cantio, Cantilena apod.).

Při katalogisaci klademe všechny citace textů, převzaté přímo z popisovaného rukopisu, do *uvozovek* a všechny doplňky, které do popisu dodáváme odjinud než z rukopisu samého (např. podle edic a literatury), dáváme do *hranatých závorek*. Texty jsou přepisovány transliterací. Pravopis rukopisu je zachováván. Chyby v rukopise nejsou v popisu opravovány, možno však na ně upozornit vykřičníkem nebo slovem „správně“ v hranatých závorkách, připojených za chybným textem. Zkratky v textu rukopisu doplňujeme na katalogisačním lístku do hranatých závorek, kromě konvenčních liturgických zkratk, které rozepisujeme bez závorek (např. antifona, versus, kyrie, agnus apod.). Sporné případy zkratk, pokud je rozřešíme, doplníme do závorek.

8. Pokyny pro volbu a úpravu textového hudebního incipitu a explicitu u vokálních děl. Vokální *jednoduchá díla* citujeme počátkem textu prvního notovaného zpěvu (hudební incipit); *díla složená* z více zpěvů počátkem textu prvního (hudební incipit) a posledního notovaného zpěvu (hudební explicit). Textovému incipitu a explicitu předchází u liturgic-

kých skladeb ještě *rubrika* s údajem svátku a formy zpěvu, kterou je v popise nutno vždy zachytit a tam, kde není uvedena, je třeba ji připojit do hranatých závorek nebo zpřesnit podle kontextu rukopisu nebo podle edicí. Rubriku a jí následující textový incipit nebo explicit oddělujeme dvojtečkou. V tisku bude vlastní text zpěvu od rubriky odlišen kursivním typem písma. Mezi citovaný textový incipit a explicit klademe značku x, která nahrazuje neuváděnou část textu. Předchází-li popisovanému notovanému zpěvu ještě ne-notovaný *počáteční text*, vztahující se přímo k témuž dílu, je tento text třeba uvést ještě před vlastním hudebním incipitem. V případě, že by tento text byl delší, možno jej zkrátit tak, aby zachycená část dávala logický smysl a zbytek textu nahradit třemi tečkami. V nejasných případech upozorňujeme do hranatých závorek k vlastnímu incipitu zpěvu, kde začíná první notovaný zpěv. Pokračuje-li na konci po posledním notovaném zpěvu ještě *další nenotovaný text téhož díla*, je na to rovněž upozorněno (např.: Následující text je bez notace.). Vyskytnou-li se na konci kodexu nebo jednotlivých jeho děl ještě závažné textové údaje (datace díla apod.), uvedeme je rovněž. *Chybí-li počátek nebo konec rukopisu*, je to připomenuto v hranatých závorkách (např.: Počátek chybí. Konec nedopsán.). Chybějící počátky zpěvů, doplněné podle některé edice citujeme v hranatých závorkách spolu se zkratkou pramene, odkud byl citát získán. Je-li text popisovaného zpěvu nebo text rubrik a zpěvu zapsán na *různých stranách kodexu*, nutno připsat čísla těchto stran k příslušným textům. Citovaný incipit zpěvu musí být dostatečně dlouhý, aby mohly být rozlišeny zpěvy, jejichž textové počátky stejně začínají, ale jejichž další text se rozchází. Počíná-li text *stereotypním počátkem* (nepravý incipit), je třeba uvést vedle tohoto stereotypního počátku ještě počátek vlastního textu (např. úvod k evangeliu nebo prefaci a počátek vlastního textu). U liturgických *responsorií*, zapisujících jen versus, doplňujeme do hranatých závorek podle edicí texty počátečních responsorií. V rejstříku zpěvů je pak třeba řadit tyto zpěvy pod doplněné texty hlavních zpěvů a revokacemi převést texty versů k jejich hlavním zpěvům. Totéž platí pro vícehlasá responsoria. U vícehlasých motet, pracovaných v různých hlasech současně na *různé texty*, jsou katalogisovány incipity všech textů. Jsou-li u popisovaného díla před hudebním incipitem označeny hlasy (např. cantus, altus atd.) nebo interval nástupu hlasů (např. 8va, 5ta apod.), uvedeme je před katalogisovaným incipitem. Na vícedílnost motet upozorníme v poznámkách. Od zachycení přesného incipitu lze upustit jen u nenotovaných částí složených notovaných děl, u nichž postačí jen stručný obsah — *regesta* (např. u kalendářů, literárních úvodů, nenotovaných orací apod.).

9. Melodické incipity a explicity. Na zvláštní řádek zapisujeme na černé notové osnově počátek melodie prvního, případně prvního a posledního zpěvu. Mezi zápis melodického incipitu a explicitu klademe rovněž značku x, která nahrazuje vynechané melodie. V melodickém incipitu zachováváme počet linek a původní klíče. Incipity skladeb zapsaných

bezlinkovými neumami a lekcními znaménky v tomto oddíle vůbec *nezpracováváme*. Typy ostatních notací na linkách převádíme do incipitů podle originálu. *Chorální notaci* zapisujeme notovým písmem bez dříků tak, aby obraz incipitu odpovídal přesně výškou i členěním své předloze. Notae simplices jsou v přepisu zapsány samostatnými notami, spojené znaky (coniunctae) označujeme obloučky nad notami. Aby bylo možno rozlišit různé psané složené znaky (např. scandicus, climacus), je užito v katalogu pro skupinu znaků psaných spojeně kulatého obloučku psaného nad noty; skupiny, psané v rukopisu odděleně (např. prae- a subpunktální kombinace) označíme v katalogu hranatou svorkou nad notami. Delší skupiny not náležející k sobě spojíme frazovacím obloučkem. Strophicus vypisujeme malým křížkem nad notou; pes quassus a quilisma dvojité a trojitě lomenou vlnovkou. *Mensurální zápisy* přepisujeme v původní notaci, stejně tak i ligatury.

Zvláštnosti notového zápisu originálu i jeho způsob podkládání textu pod melodie zásadně dodržujeme (např. transpositio clavis, volné podklady textů, podložené počátky textů původního cantu firmu). Na případné chyby v notaci a v podložení textu je možno upozornit v následujících poznámkách. *Údaje metra* mensurálních skladeb (tempus, prolatio) nejsou-li uvedeny přímo v rukopise, do notových incipitů nepřipisujeme. Jsou-li tyto údaje zjistitelné z edicí, můžeme to připomenout v poznámkách. Notové incipity a explicity musí být dostatečně dlouhé a jejich délka se řídí *hudebním smyslem* přepisované melodie. Text pod melodickým incipitem je pravidelně kratší než text, který předchází na katalogisačním lístku u textových incipitů (srovn. bod č. 8). Rozsáhlá melismata v incipitech chorálních zpěvů a počáteční melodické fráze mensurálních skladeb, zpívané na jedinou slabiku textu, dovolují podložit v melodických incipitech melodií zpravidla jen kratší text; často musí být i konec posledního slova textu dopsán bez melodie (např. u dlouhých melodií alleluiatických versů). Všude tam, kde je potřeba v melodickém incipitu rozlišit jednotlivé části díla (např. Alleluia a versus, počátek hlavního chorálního zpěvu a jeho mensurální tropus, úvod k prefaci a vlastní prefaci apod.), uijeme formy *dvojincipitů*. Vypuštěnou část textu a melodie vyznačujeme ve dvojincipitech třemi tečkami. Melodické incipity vícehlasých děl, zapsaných v *jednom svazku*, jsou katalogisovány v tom pořadí hlasů, v jakém jsou uvedeny v rukopisu. U rukopisů, kde jsou hlasy psány pod sebou (partiturově), jsou na katalogisačním lístku jejich osnovy [hlasy] spojeny navzájem kolmicí. Následují-li hlasy v kodexu za sebou, ponecháme je i v katalogu nespojeny. Jsou-li hlasy rozepsány v různých *samostatných svazcích*, je i rozpis incipitů proveden podle jednotlivých svazků. Incipity *instrumentálních skladeb* nebo incipity instrumentálních hlasů ve vokálních skladbách přepisujeme věrně podle originálu. Popis instrumentálních notací — tabulatur není, jak bylo výše uvedeno, předmětem této práce.

10. Následující poznámky, vztahující se přímo k popisovanému dílu, upozorňují na všechny údaje, kterými je možno doplnit

nebo zpřesnit předcházející popis díla. V poznámkách si všimneme např. porušení kontextu uvnitř díla, defektnosti díla, u liturgických komplexů odlišností od běžného typu liturgické knihy. Zde udáme také počet hlasů díla, pokud není jednotný pro více děl a nebyl již v předcházejícím popise uveden. U skladeb s více strofami je poznamenáno, zda jsou notovány všechny strofy či jen některé. U motet upozorníme na jejich formální strukturu (počet dílů). Dále ukážeme na zřejmé specificky české znaky repertoáru (např. svátky českých patronů). Do poznámky je možno zahrnout i údaj o chybějícím metru (tempus, prolatio), pokud není společný pro více děl a není uveden již v charakteristice notace. U vícehlasých děl cyklických komplexů (souborů mší), jejichž jednotlivé hlasy jsou svázány v samostatných kodexech, stačí upozornit na odlišnosti od základního vžitého repertoáru a jeho pořadí jen v poznámkách k dílům jednoho svazku (zpravidla nejúplnějšího). Tytéž poznámky k ostatním hlasům není třeba znovu opakovat a vytkneme u dalších svazků jen ty rozdílné znaky, které jsou specifické pro určitý svazek.

11. Údaje o konkordancích, edicích a literatuře udáváme ve zkratkách, jejichž seznam spolu s užitou literaturou pro určitý zpracovávaný fond je katalogisátor povinen souborně ke katalogu přiložit. Z edic jsou citovány především edice, čerpající přímo z popisovaného rukopisu a edice kritické. Rozlišujeme přitom a v závorce připojujeme k údaji edice poznámku, zda je edice zpracována podle popisovaného rukopisu („odtud“) nebo opírá-li se spolu s popisovaným rukopisem ještě o jiné prameny („též odtud“) nebo zda je edice zpracována podle jiných rukopisů („odjinud“). *Liturgické komplexy* není třeba doplňovat údaji o literatuře, ale při zjišťování jejich úplnosti užíváme tištěných liturgických knih (např. knih edice vatikánské, monastické a dalších řádových knih). Je-li však u popisovaných liturgických komplexů ve zvláštních případech (např. u defektního rukopisu) třeba doložit stav rukopisu, je nezbytné v popisu tyto tištěné liturgické knihy citovat, a to citací svátku a liturgického zařazení zjišťovaného zpěvu, nejsou-li tyto údaje patrné z rubriky rukopisu. To proto, aby badatel, který nemá vždy možnost pracovat se stejným vydáním téže edice, byl plně informován a mohl si uvedené údaje ověřit. Při popisu *jednotlivých liturgických skladeb* připojujeme ovšem k citované edici ještě údaj o formě a liturgickém zařazení zpěvu, nejsou-li tyto údaje již v obsahovém popisu (např. antifona k nešporám, procesní hymnus apod.). Biblické knihy určujeme podle Vulgaty a doplňujeme číslo kapitoly a verše ke zkratkám biblických knih.

Pro *rýmované texty* užíváme edice *Analecta hymnica*,⁷⁾ kde udáváme svazek a stránku, na které je text uveden (citace strany usnadňují hledání zpěvů u rozsáhlejších oficií). Není-li v této edici zjišťovaný nebo příbuzný

7) G. M. Dreves, C. Blume, H. M. Bannister: *Analecta hymnica medii aevi*. 1886—1922. 55 vol. [Dále citována zkratka AH.]

text vydán nebo je-li v jiné edici vydán text bližší popisovanému textu, lze užít i starších edicí. V případě, že nebylo možno celý popisovaný text srovnat s dostupnými edicemi, užijeme publikací U. Chevaliera,⁸⁾ H. Walthera⁹⁾ (citovány jsou svazek, strany a číslo záznamu) a soupisů RISM. *Notované hymny* jsou dokládány podle edice B. Stäbleina¹⁰⁾ (citujeme stranu a číslo melodie s indexem varianty téhož nebo příbuzného zpěvu). Je-li melodie hymnu v popisovaném kodexu příbuznější znění uvedeném v edici B. Rajeczského,¹¹⁾ užijeme zároveň i tuto edici, kterou udáváme i pro srovnání sekvencí.

Pro doložení popisovaných *vícehlasých děl* možno užít všude tam, kde by nebyla kritická edice (jako např. edice díla G. Machauta)¹²⁾ i dobrých praktických souborných edic. Zásadně je uvedena také ta edice, již je popisovaný rukopis *podkladem*. Literaturu, která na rozdíl od edic podléhá rychlejšímu stárnutí, citujeme jen v případech, že není dostupná žádná jiná možnost určit popisované dílo. U *českých pramenů*, které v cizích edicích nejsou zastoupeny nebo nedostatečně zpracovány, nutno uvádět literaturu z českého okruhu.

Příklady obsahového popisu.

Jednohlas:

[Breviarium.]

Neumy jsou na:

- f. 9b (4. řádek) [In Resurrectione Domini] „Versus: *Cognouerunt dominum in fractione panis*“
 f. 9b—10a [In Resurrectione Domini] „Responsorium: *Ecce uicit leo de tribu iuda radix david... f. 10a Versus: Et unus de senioribus dixit mihi ne fleueris*“
 Neumy má jen *Alleluia* na konci versu.
 f. 11a (2. řádek odspodu [In Resurrectione Domini] „Versus: *Cognouerunt dominum*“ (počátek textu).
 f. 11b (3. řádek) [In Resurrectione Domini] „Versus: *Resurrexit dominus*“ [počátek textu]
 atd.

8) U. Chevalier: *Repertorium hymnologicum. Catalogue des Chants, Hymnes, Proses, Séquences, Tropes en usage dans l'église latine depuis les origines jusqu' à nos jours*. Louvain 1892—1920. 6 vol.

9) H. Walther: *Carmina medii aevi posterioris latina. I. Initia carminum ac versuum medii aevi posterioris latinorum*. Göttingen 1959.

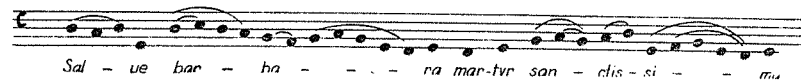
10) B. Stäblein: *Monumenta monodica medii aevi. I. Hymnen (1). Die mittelalterlichen Hymnenmelodien des Abendlandes*. Kassel, Bassel 1956.

11) B. Rajeczky: *Melodiarum Hungariae medii aevi. I. Hymni et sequentiae*. Budapest 1956.

12) F. Ludwig: *Guillaume de Machaut. Musikalische Werke*. Leipzig 1926—1943 [Unveränderter Wiederabdruck 1954]. 4 vol.

[Breviarium Chotěšoviense.]

f. 827a—b [De s. Barbara antiphona]: „*Salve barbara martyr sanctissima tuis precibus*“

Srovn. Chevalier RH II., 500 (č. 17832) (odjinud).¹³⁾

f. 80a—82b [Evangelium secundum Matthaeum] „*Dominus vobiscum... Liber generacionis Ihesu christi filij dauid*“

Matth 1, 1—16.

Na f. 82b následující česká píseň „*Ihesu Christe szcedri knyzeze*“ nemá notaci.

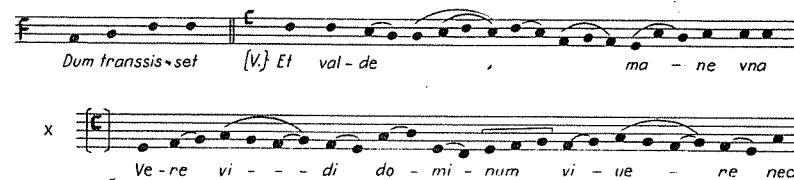
Srovn. Mužik JK 31—53 (též odtud).¹⁴⁾

Notované evangelium je zapsáno mezi nenotovaná díla, převážně theologická.

f. 135b—137b [Hra velikonoční latinsko-česká — Ludus paschalis latino-bohemicus: Ordo trium personarum.] [Responsorium] „*Dum transsisset [!]*“ [jen incipit; úplnou notaci má následující versus] „*Et valde mane vna sabbatorum veniunt*“ x [poslední notovaný zpěv] „*Vere vidi dominum viuere nec dimisit me*“ [následující text je bez notace a končí incipitem] „*Te deum laudamus laudamus te deum digna laude gaud.*“

¹³⁾ Viz poznámku č. 8.

¹⁴⁾ F. Mužik: Nejstarší nápěv písně Jesu Kriste, šcedrý kněze a jeho vztah k Husově variantě. Praha 1958. — Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica I, 1958 str. 31—53.

Hra je volně včleněna do passionálu, jehož dvě části uvádí na f. 117b a 126a rok 1384 a je zčásti notovaná. Notovány jsou latinské texty zpěvů, české texty jsou bez notace. Text je na mnohých místech nepřesně podložen pod melodie. Srovn.: Hanuš LBO 34—41;¹⁵⁾ Hanuš MV 41—44;¹⁶⁾ Truhlář SDV 10;¹⁷⁾ Máchal SSD 98—105;¹⁸⁾ Nejedlý DHZ I., 242—267;¹⁹⁾ Schuler MO 95 (Prag OS. II.), 385 (odtud).²⁰⁾

f. 13a—14a [Leich de B. V. Maria] „*O maria mater christi virgo pia mestorum consolatrix*“

Závišův leich

Mone LH II., 353 (odjinud) text s menšími odchylkami;²¹⁾ AH 21, 193—194 (odjinud) s textem rozšířeným o další strofy; Nejedlý DHZ I., 182, 184, 394—396

¹⁵⁾ J. J. Hanuš: Die lateinisch-böhmischen Oster-Spiele des 14.—15. Jahrhunderts. Prag 1863.

¹⁶⁾ J. J. Hanuš: Malý výbor ze staročeské literatury. Praha 1863.

¹⁷⁾ J. Truhlář: O staročeských dramatech velikonočních. Praha 1891. — Časopis Českého musea 1891 str. 10.

¹⁸⁾ J. Máchal: Staročeské skladby dramatické původu liturgického. Praha 1908.

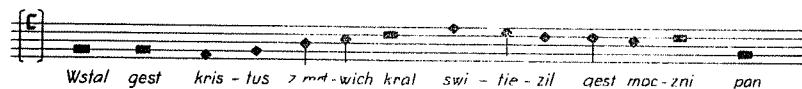
¹⁹⁾ Zř. Nejedlý: Dějiny husitského zpěvu. Praha 1954—1956. 6 vol.

²⁰⁾ E. A. Schuler: Die Musik der Osterfeiern, Osterspiele und Passionen des Mittelalters. Kassel, Basel 1951.

²¹⁾ F. J. Mone: Lateinische Hymnen des Mittelalters aus Handschriften. herausgegeben und erklärt. Freiburg im Breisgau 1853—1855. 3 vol.

[odjinud] uvádí jako versus k Závěšovu alleluia; Orel KCZ 37 [odjinud];²²⁾ Hutter ČN II., 104—106 [odjinud]; Hutter Z 141—166 [odjinud];²³⁾ Mužik Ů 14, 19, 23, 27, 32—33, 38—40, 46, 62—63, 65—66 [též odtud];²⁴⁾ Mužik T 12, 20—21, 25—28 [též odtud];²⁵⁾ Mužik Z 167—182 [též odtud].²⁶⁾

f. 120a [Na Zmrtvýchvstání Páně píseň]: „Wstal gest kristus z mrtwich kral switiezil gest moczni pan“

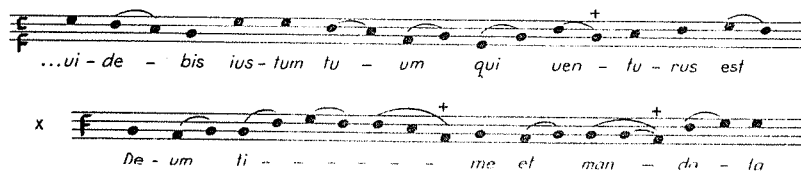

Zapsána je jen 1. strofa s notací. Jinou rukou psaný týž text i nápěv na f. 159a tohoto kodexu zapisuje rovněž jen 1. strofu s notací; ani zde není klíč ani tempus udáno.

Srovn. Hanuš D II., 7 [odtud];²⁷⁾ Jireček H 82 [odtud];²⁸⁾ Konrád D I., 155—156 [též odtud];²⁹⁾ Nejedlý DHZ V., 473—474; VI., 321 [též odtud].

[Antiphonarium.]

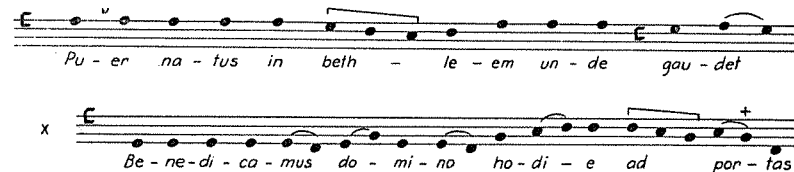
f. 1a—80b [Proprium de tempore. Feria IV. infra hebdom. II. Adventus antiphona ad Magnificat]: „[Sion, renovaberis et] uidebis iustum tuum“ [srovn. Brev. R 192]³⁰⁾ x f. 31b [In festo SS. Trinitatis] „Responsorium: Deum time et mandata eius obserua“ [koniec versu a další část propria chybí]

Počátek, konec a značná část uvnitř chybí. Úplnou notaci mají antifyony a responsoria. Žalmy notují jen finály. Kodex je značně porušen a pořadí folií je pozdější převazbou přeházeno; foliace, uvedená ve středu pravých okrajů

listů je pozdější a nepřihlíží k původnímu sledu folií ani k vyřiznutým listům v kodexu. [Srovn. též poznámku na f. 57b v pravém dolním okraji o vyřiznutí listů, psanou mladší rukou.] Správný sled folií je: ff. 1a—29b; 36a—57b [následující 3 folia chybí]; 58a—65b [následující 1 folio chybí]; 66a—80b [pokračování chybí]; 30ab; 32ab [následující 1 folio chybí]; 33a—34b [následující 1 folio chybí]; 35ab; 31ab [pokračování chybí].

f. 172a—192a [Tropi super Benedicamus Domino et cantiones.] „Puer natus in bethleem unde gaudet iherusalem“ x „Benedicamus domino hodie ad portas mortis expugnauit leo fortis“

f. 172a—173b [In Nativitate Domini cantio]: „Puer natus in bethleem unde gaudet iherusalem“

Srovn.: AH 1, 163—164, 195 [odjinud] s neúplným textem; Nejedlý DHZ I., 121, 123—124; III., 191, 230, 236, 244—245 [odjinud]; Mäkinen PCM 25, 93—100 [odjinud].³¹⁾

²²⁾ D. Orel: Katechismus církevního zpěvu. Praha 1911. — Cyrill 1911, str. 36—37.
²³⁾ J. Hutter: Závěšova milostná píseň. Praha 1959. — Časopis Národního musea. Oddíl věd společenských. CXXVIII, 1959, 2, str. 141—166.

²⁴⁾ F. Mužik: Úvod do kritiky hudebního zápisu. Praha 1961.
²⁵⁾ F. Mužik: Die Tyrnauer Handschrift. (Budapest, Országos Széchenyi Könyvtar c. 1. m. ae. 243.) Praha 1965. — Studie a materiály k dějinám starší české hudby. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 2, 1965, str. 5—44.

²⁶⁾ F. Mužik: Závěšova píseň. Brno 1965. — Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Rada uměnovědná [F] XIV, 1965, 9, str. 167—182.

²⁷⁾ Ig. J. Hanuš: Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české. Praha 1869—1871. 2 vol.

²⁸⁾ J. Jireček: Hymnologia bohémica. Dějiny církevního básnictví českého až do XVIII. století. Praha 1878.

²⁹⁾ K. Konrád: Dějiny posvátného zpěvu staročeského. Praha 1881.

³⁰⁾ Breviarium Romanum. Tertia editio post typicam. Romae, typis polyglottis Vaticanis 1923.

³¹⁾ T. Mäkinen: Die aus frühen Böhmischen Quellen überlieferten Plae Cantiones - Melodien. Jyväskylä 1964.

f. 173b—174a [Tropus super Benedicamus] „De sancto stephano: *Benedicamus deuotis laudibus domino*“

f. 174b—175a [Tropus super Benedicamus] „De sancto Iohanne ewangelista: *Iohannes postquam senit christus ei apparuit*“

Srovn.: AH 1, [odjinud]; Nejedlý DHZ I., 117—119; III., 230, 236 (odjinud); Stäblein MM I., 534 (odjinud).³²⁾

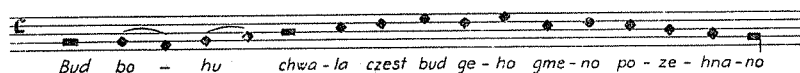
atd.

Příklad vloženého díla s formálním i obsahovým popisem:

Ruka M stol. 15. ff. 157b—159a; 159b: 5linková černá osnova. Klíče: C; kustody; zčásti bez klíčů.

Notace černá mensurální. Notae simplices: longa, brevis; semibrevis; minima. Ligatury užívají znaků, převzatých z chorální notace, totiž příčného podatí a pravouhlé flexy. Semibrevis a minima mají tvar šikmé kaudované rhomby [u minimy ještě se svislým dřívkem]. Tempus není udáno.

f. 157b—159a [Píseň]: „*Bud bohu chwala czest bud geho gmeno pozehnano*“

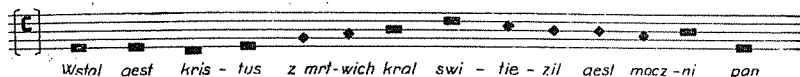

Všechny 3 strofy mají notaci. Prvou notu u 1. a 2. strofy možno číst též jako longu s kratší kaudou, zatímco první nota u 3. strofy je brevis. Srovn.: Hanuš D II., 7 (odtud); Jireček H 42 (odtud); Jirečkův údaj o autorství Martina Lupáče opravuje Nejedlý DHZ V., 441. Konrád D. I., 174—177 (též odtud); Nejedlý DHZ V., 441—443; VI., 239—242 (též odtud).

Ruka N stol. 15 f. 159a: 5linková černá osnova. Bez klíčů, ale s kustodem.

Notace černá mensurální, neuměle psaná. Notae simplices: brevis; semibrevis (také ve tvaru šikmé kaudované rhomby). Rovněž ligatury jsou převzaty z chorály, totiž příčný podatus a pravouhlá flexa. Tempus není udáno.

f. 159a [Na Zmrtvýchvstání Páně píseň]: „*Wstal aest kristus z mrtwich kral switiezil aest mocni pan*“

Zapsána jen 1. strofa s notací.

Srovn. touž píseň na f. 120a tohoto kodexu, kde je rovněž bez klíče zapsána jinou rukou, odkud ji uvádí Nejedlý DHZ V., 473—474; VI., 321. Hanuš D II., 7 (odtud); Jireček H 82 (odtud); Konrád D I., 155—156 (též odtud).

f. 159b [Píseň s chybějícím koncem]: „*Wytay mily gezu kriste witay synu panny cziste*“ atd.

Vícehlas:

f. 170b—172a [In Nativitate Domini tropus super Benedicamus Domino]: „*Procedentem sponsum de thalamo Prophetavit scriba*“

Dvojhlas. Hlasy jsou psány pod sebou; cantus firmus je na spodní osnově (srovn. jednohlasý zápis zpěvu v kod. SK ČSSSR-UK VI G 10b f. 160a—b). Wackernagel DK I., 234—235 (odjinud) má text z větší části odlišný.³³⁾ Geering O 6—16, 27 (odjinud);³⁴⁾ Stäblein MM I., 596 (odjinud); Vanický Ú 11, 90 (odjinud);³⁵⁾ Plocek ND 129—148 (odtud);³⁶⁾ Mužik T 8, 30—31 (též odtud).

f. 86b [Rondellus.]

[Discantus] „*Flos florum inter lilia qui spernit mundi vilia senatoris nata. Que letaris cum ab ipso adoraris in celi pallacio. Tenor huius pulcerrimi rundelli: ach du getruys blut von alden soln.*“

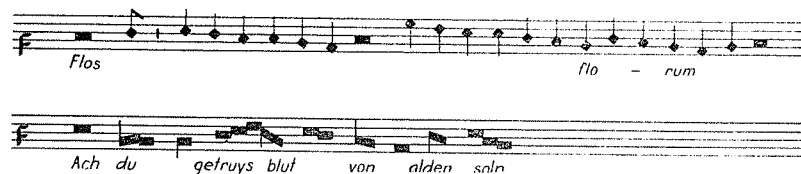
³²⁾ Viz poznámku č. 10.

³³⁾ P. Wackernagel: Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des 17. Jahrhunderts. Leipzig 1864—1877. 5 vol.

³⁴⁾ A. Geering: Die Organa und mehrstimmigen Conductus in den Handschriften des deutschen Sprachgebietes vom 13. bis 16. Jahrhundert. Bern 1952.

³⁵⁾ J. Vanický: Umění vokální polyfonie. Praha 1955.

³⁶⁾ V. Plocek: Nejstarší dvojhlasy v rukopisech Universitní knihovny. Praha 1962. — Ročenka Universitní knihovny v Praze 1960—1961, str. 129—148.

Hlasy jsou psány za sebou. Discant má latinský text; tenor má německý text písně.

Za tenorovým hlasem následuje ukázka bílé francouzské notace, které písař dobře nerozuměl a vypsál řadu černých not s obloučky a křížky nahore. K notám je připsána poznámka: „Inspice notas gallicanas.“ Nejedlý DHZ I., 162—163; 218—225 (odtud); Hutter HM 444—451 (odtud).³⁷ Oba editoři čtou chybně ve 2. polovině latinského textu „Aue, que letaris“ místo „Que que letaris“, kdy opakované slovo („que“) udává počátek a konec melismatu, jak tomu bývá častěji v rukopisech 15. a 16. stol. Správné čtení má Truhlář C. Urbánková R 33 (odtud).³⁸

f. 260b—261a [Guillaume de Machaut: Ballade.] „De petit peu“

Dvojhlas. Textový incipit je připsán u cantu. Tempus perfectum a prolatio minor jsou udány. Skladba je dvoudílná.

Srovn. Kammerer MPK 33—39, 164—165;³⁹ Ludwig M I., 18—19 (též odtud).⁴⁰

Příklad obsahového popisu vícehlasé mše z rozsáhlého vícesvazkového graduálu:

[Graduale latino-bohemium notis musicis quinque vocibus adaptatis instructum et in usum litteratorum ecclesiae s. Michaelis Opatoviensis Neo-Pragae conscriptum. — Gradual latinsko-český pětihlasý.]

Urbánková R 24.

Graduál obsahuje výběr mešních zpěvů k hlavním svátkům roku pro utrakvistický literátský kůr. V jednotlivých mších jsou zastoupeny stálé i proměnlivé části mešní, někdy s latinskými i českými interpolacemi, moteta a české písně. Zpěvy Credo jsou často zkrácené; Sanctus, Benedictus a Communia ve valné části mší chybějí a bývají někdy zastupovány motetem nebo písní. Zpěvy Agnus chybějí vůbec. Chorálně zpívané jednohlasé počátky zpěvů nemají buď vůbec zapsanu notaci nebo jsou zapsány chorální notací, nejčastěji v tenorovém hlase *a*. Chorální notaci mají některé počátky žalmů, výjimečně též celé zpěvy. Podložení textu pod mensurální notaci je často nepřesné. Některé zpěvy mají v různých hlasech vlastní texty, někdy je podloženo melodií dvojí text, latinský a český.

Konkordance vzájemně souvisejících celků v jednotlivých hlasech:

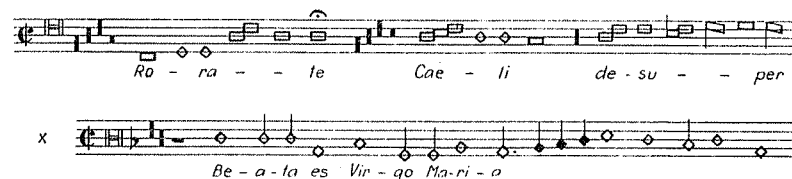
a	b	c	d	Str
ff. la atd.	1a—1b	1a—1b	1a—1b	1a—1b
327a—337b atd.	327a—339a	332a—344b	314a—325b	294a—305b

Následující rozpis oficií připojuje za popisem oficií tenorového svazku (*a*) i společné poznámky a bibliografické údaje, platné i pro ostatní hlasy. U svazků *b*, *c*, *d*, *Str* je v poznámkách upozorněno jen na odlišné údaje, kterými se liší discantus (*b*), altus (*c*), bassus (*d*), a vagans (*Str*) od tenoru (*a*); společné poznámky a bibliografické údaje nejsou opakovány a nalezneme je v rozpisu tenoru (*a*).

Svazek *a* (tenor):

:
:
:
:
:

- f. 327a—337b [Missa de Annuntiatione B. V. Mariae.]
f. 327a „Officium sacrum de Anuntiatione [!] beatae Marie Adam Tossa pro decore Christi sumptu priuato curauit, Anno uirginei partus 1578.“
f. 327b [Carmen et imago ad evangelium Lucae I, 28 pertinens.]
f. 328a—337b [Introitus]: „Rorate Caeli desuper Et nubes pluant iustum“ x f. 336a [Mottetum]: „Beata es Virgo Maria Que Dominum portasti.“

³⁷) J. Hutter: Hudební myšlení. Od pravýkřiku k vícehlasu. Praha 1943.

³⁸) E. Urbánková: Rukopisy a vzácné tisky pražské univerzitní knihovny. Praha 1957.

³⁹) F. Kammerer: Die Musikstücke des Prager Kodex XI E 9 mit einer vollständigen Übertragung. Augsburg, Brünn 1931.

⁴⁰) Viz poznámku č. 12.

Introit má v discantu [b], altu [c], basu [d] a u vagantu [Str] ještě druhý tropovaný text „*Ave Maria gratia plena*“. Počátek žalmu introitu je v tenoru [a] f. 328a notován černou kvadratickou notací. Před Kyrie v tenoru [a] f. 328b je poznámka: „*Officium super: Leuau oculis meos*“; táž poznámka v discantu (b) je se jménem autora: „*Jacobus Handl (Gallus)*.“ Kyrie, Gloria, Graduale mají úplné texty bez tropů. Sekvence „*Mittit ad Virginem non quemuis Angelum sed fortitudinem*“ má v tenoru f. 331b—332b zapsán text lichých strof. Srovn. AH 54, 296—298 (odjinud); Rajeczky MH I., 234—238 (odjinud). Credo má nezkrácený text bez tropů. Na f. 336a—337b je zapsáno dvoudílné moteto „*Beata es Virgo Maria Que Dominum portasti*“.

Konrád D II., 247 (odtud) uvádí starou foliaci. DTÖ⁴¹) Jg. XII/1 p. XIV zaznamenávají počátky 3 hlasů Kyrie (tenor a vagans byly tehdy neznámy) a považují tuto 5hlasou mši za 4hlasou. Rovněž poznámka v DTÖ sv. VI/1 pp. XVI—XVII, že rukopis XI B 1 byl v majetku J. Trojana Turnovského, není z rukopisu prokazatelná.

Svazek b (discantus):

f. 327a—339a [Missa de Annuntiatione B. V. Mariae.]
[Introitus cum tropo: *Rorate*] „[A]ve Maria Gratia plena. Caeli desuper, Dominus tecum“ x f. 337a [Mottetum]: *Beata es Virgo Maria Quae dominum portasti*“

Introit má latinský tropovaný text. Počátek žalmu introitu f. 327b je notován černou rhombickou notací. Před Kyrie je na f. 328a poznámka „*Officium Super: Leuau oculis meos*“ se jménem „*Jacobus*

Handl (Gallus)“. Na f. 332a—334a je sekvence „*Mittit ad Virginem* (s` tropem) *Salve Genitrix Virgo Maria*“. Na f. 337a—339a je dvoudílné moteto „*Beata es Virgo Maria Quae dominum portasti*“.

Svazek c (altus):

f. 332a—344b [Missa de Annuntiatione B. V. Mariae.]
[Introitus cum tropo]: „(R)orate Caeli desuper, Dominus Tecum, Et nubes pluant Iustum“ x f. 343a [Mottetum]: *Beata es...*“

D. POZNÁMKA K CELÉMU RUKOPISU.

12. Na zvláštní řádek, počínaje od kraje lístku, zapisujeme doplňující poznámku k celému rukopisu. Tato poznámka blíže vysvětluje předchozí údaje k celému kodexu (sleduje defektnost celého rukopisu, jeho přípisky, staré signatury, archiválie), pokud nebyly již předmětem předcházejícího popisu. Do poznámky jsou zahrnuty i vysvětlivky k provenienci, případně stáří rukopisu, vazbě apod., pokud mají vztah k historii rukopisu a je potřeba je blíže osvětlit. Do celkové poznámky zaznamenáváme i glosy a marginálie, pokud se přímo netýkají některých popisovaných děl kodexu a nebyly již v této souvislosti zpracovány. Poznámka si všímá rovněž všech dokladů, které ukazují na český původ rukopisu jako celku.

E. POPIS HUDEBNÍCH PŘÍPISŮ NA PŘÍDEŠTÍ A PŘEDSÁDKÁCH A ZLOMKŮ NA VAZBĚ RUKOPISU.

13. Za samostatnou jednotku nutno vždy považovat notované přípisy na přídeštích, předsádkách a deskách a zlomky notovaných rukopisů, užitě jako vazba nebo předsádky notovaných kodexů. Popisujeme je *úplným popisem* (formální, obsahový popis a poznámka). Zejména u zlomků pergamenových kodexů je třeba velmi přesně určit rozměry, způsob zápisu, časové zařazení

⁴¹⁾ Denkmäler der Tonkunst in Österreich.

a notaci zlomku. Popis si musí všimnout *defektnosti zlomku*, který pravidlem bývá při vazbě seříznut a je třeba přesně stanovit, které strany zlomku jsou ustřížené a určit původní versovou a rektovou stranu. *Obsahový popis* zlomku sleduje všechny notované i nenotované zápisy děl a uvádí jejich incipity. Přesně vymezuje porušenost zpěvů i textu. Velmi pozorně je třeba zjistit původní typ rukopisu, jemuž zlomek náležel (např. zlomek misálu, plenária, graduálu) a udat stupeň kontinuity zachovaných zpěvů. Zlomky vlepené na přideštích neodlepujeme, pokud neběží o mimořádně cenné zápisy; jejich odlepení nutno vždy bezpodmínečně projednat s odpovědným vedoucím popisované sbírky. I po odlepení zlomku nutno ovšem upozornit v popise na vztahy odlepeného zlomku ke kodexu, z něhož byl sejmout. Zlomky vlepené na přední a zadní přidešti nebo vevázané jako předsádky za přední a před zadní desku, které tvořily původně jedno folio některé liturgické knihy, popíšeme ve sledu, který jednotlivé zpěvy na zlomku obsažené měly na původním foliu knihy. Častý případ porušenosti nebo nečitelnosti zlomku lze při popisu jen částečně doplnit podle edice. Není-li to vůbec možné, nutno na defektnost detailně upozornit a incipitovat zpěvy a texty *nejblíže čitelné*. V poznámce možno upozornit na vše, co může být badateli prospěšné pro využití zlomku.

Příkla d:

Přední a zadní předsádku tvoří pergamenový zlomek velikosti 15,5 × 23 cm. listu misálu (Truhlář C mylně udává: breviáře). Zachována je spodní část listu, která je asi uprostřed rozstřížena. Kontext není rozstřížením porušen, ale na rektové straně je folio porušeno až k nečitelnosti.

Ruka B pisaře pravděpodobně českého původu zapsala ke zpívaným částem misálu stol. 13./14. gotické neумы. Základní znaky: virga s hlavicí doleva; virga jacens; puntum inklinatum. Flexa je pravoúhlá i oblouková. Podatus je psán s vodorovnou produktou jako spodní notou.

Zlomek obsahuje částečně fragmentárně zachované části mší:

Folio recto [Missa Simonis et Iudae Apostolorum.] [Introit s neumami]: „*Michi autem nimis honorati sunt ... eorum.*“ „Versus: *Domine probasti me*“; „collecta“ ...
následuje obsahový popis.

Popis každého kodexu uzavírá *šifra popisujícího*. Ukončený soubor více pokračovacích lístků stejné signatury vložíme do obálky, vytvořené přehnutím lístku dvojnásobné velikosti než je lístek popisový. Na tuto obálku nadepíšeme rovněž signaturu rukopisu. Záznamy v katalogu jsou řazeny podle pořadí, ve kterém jsou jejich signatury zařazeny do rukopisného fondu.

Soupisy nejstarších notovaných rukopisů by měly být pro jejich závažnost *vydávány tiskem*. Katalogy tohoto druhu, pro jejich mezinárodní význam, by bylo výhodné vydávat v řeči přístupné cizím badatelům. Pro středověké latinské památky je nevhodnější latina; jí by byla docílena jednotnost řeči obsahového popisu poznámek. V těchto tištěných katalogích by pak byly rozpracovány všechny údaje, vycházející z hlavního lístku jako *rejstříky*. V rámci SHK budou ovšem rejstříky zpracovány pomocí mechanizace na společném základě s ostatními pomocnými katalogy SHK. Byla by tak vytvořena pro okruh všech notovaných památek *jednotná informační soustava*.

